



doi: <http://dx.doi.org/10.15407/dse2015.02.116>

УДК 336.226(477)

В.С. ЗАЯЦЬ

канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних
досліджень імені М.В. Птухи НАН України

E-mail: zayac@idss.org.ua

**ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ:
ОСОБЛИВОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ**

Розкрито сутність, якісні ознаки та новітні тенденції сучасного процесу формування сукупних доходів населення. Визначено динамічні зміни в їх структурі, співвідношенні різних джерел надходження та практиці регулювання на державному та регіональному рівнях. Значну увагу приділено проблемі наближення до європейської практики формування доходів населення. У зв'язку з тим, що наразі створення нових джерел надходження сукупних доходів населення ускладнюється суспільно-економічною ситуацією, акцентовано увагу на необхідності посилення її антикризового регулювання, а також вирішенні нагальних проблем, пов'язаних з удосконаленням методології визначення соціальних гарантій і державних стандартів у цій сфері з орієнтацією на прогресивні досягнення європейських країн.

Ключові слова: сукупні доходи населення, заробітна плата, джерела надходження доходів, регулювання доходів, соціально-трудова гарантія та стандарти.

В.С. Заяц

канд. екон. наук, старш. науч. сотр., старш. науч. сотр.

Институт демографии и социальных исследований
имени М.В. Птухи НАН Украины

E-mail: zayac@idss.org.ua

**ФОРМИРОВАНИЕ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ:
ОСОБЕННОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ**

Исследование и оценка сложных и противоречивых процессов формирования, распределения и использования доходов населения может осуществляться на основе разных методологических принципов – от их теоретического рассмотрения как основного источника воспроизводства рабочей силы и достижения надлежащего уровня жизни до обоснования ведущей функциональной роли в обеспечении нормального течения процессов воспроизводства на уровне регионов. Региональные возможности наращивания объемов доходов и оптимизации их структуры обусловлены, прежде всего, появлением новых источников или диверсификацией существующих при условии комплексного развития экономики территории и рационального использования средств местных бюджетов.

Современный процесс формирования совокупных доходов населения Украины характеризуется изменениями в соотношении основных источников их поступления за 2000–2013 гг., которые можно сгруппировать так: с установившейся восходящей динамикой – оплата труда, доходы от

предпринимательской деятельности и самозанятости, социальные трансферты; со значительной нисходящей динамикой – доходы от продажи сельскохозяйственной продукции, полученной из личных подсобных хозяйств, льготы и субсидии на оплату жилищно-коммунальных услуг; с относительно стабильной динамикой – доходы от собственности, продажи имущества, денежная помощь. Сейчас неденежные доходы населения сохраняют важное значение в основном в регионах с аграрной специализацией.

Абсолютный уровень совокупных доходов подавляющего большинства населения Украины остается чрезвычайно низким. Практика определения минимальных социально-трудовых стандартов существенно отличается от европейской, учитывающей реальную стоимость жизни в стране, а, следовательно, позволяющей обеспечить благосостояние населения. Несмотря на решение задач, направленных на формирование экономически и социально обоснованных нормативов и стандартов оплаты труда, значительная часть украинцев выживает за счет миграционного капитала.

Ключевые слова: совокупные доходы населения, заработная плата, источники поступления доходов, регулирование доходов, социально-трудовые гарантии и стандарты.

V.S. Zaiats

PhD in Economics, Senior Researcher

Ptoukha Institute for Demography

and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine

01032, Ukraine, Kyiv, Blvd. Shevchenko, 60

E-mail: zayac@idss.org.ua

THE FORMATION OF POPULATION INCOME IN UKRAINE: SPECIAL ASPECTS AND TRENDS

Research and evaluation of complex and contradictory processes of formation, distribution and use of population incomes can be performed on the basis of different methodological principles – starting from their theoretical consideration as the main source of reproduction of labor power and achieving of the appropriate level of life through to substantiation of leading functional role in ensuring of the normal course of reproduction processes at the regional level. Regional opportunities of income increasing and optimization of its structure are determined primarily by the emergence of new sources or by diversification of existing sources upon condition of territories integrated economic development and rational use of local budgets.

The current process of aggregate population income formation in Ukraine is characterized by changes in the ratio of main income sources during 2000–2013, which can be represented by such groups: with the steady upward trend – salaries and emoluments, entrepreneurial and self-employment income, social transfers; with a significant downward trend – proceeds from the sale of agricultural products obtained from private households, perquisites and subsidies for housing and utilities; with the relatively stable dynamics – property income, revenue from the sale of assets, financial assistance. Currently, non-cash population incomes remain essential mainly in agricultural areas of specialization.

The absolute level of total income of vast majority of Ukraine's population remains low. The practice of determining the minimum social and labor standards substantially differs from European, taking into account the real cost of living in the country, and thus ensuring the welfare of the population. Despite solving of tasks aimed at building of economically and socially justified norms and standards of wages, considerable part of Ukrainians survives using migration capital.

Key words: aggregate income, wages, sources of income formation, adjustment of income, social and labor guarantees and standards.

Постановка проблеми. З ускладненням суспільно-політичної ситуації в країні та зростанням її нестабільності, загрозою дефолту та поглибленням кризових явищ з'являються нові обмеження і ризики щодо забезпечення процесу стабільного формування сукупних доходів населення України та її регіонів, зайнятого в різних секторах економіки, інших організаційно-правових форм власності. Внаслідок значного падіння реальних трудових доходів населення через соціально-економічні негаразди та зростання вартості життя, зниження купівельної спроможності населення

та знецінення заощаджень істотно загострюються проблеми бідності та нерівності. Порушення нормального перебігу процесу формування сукупних доходів населення України містить реальну загрозу його збідніння, посилення нерівності та стрімкої інтенсифікації міграційного відпливу високоосвіченої частини українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявленню новітніх закономірностей та обґрунтуванню тенденцій трансформації структури сукупних доходів населення, дослідженню пов'язаних з ними проблем рівня і якості життя населення присвячено наукові праці відомих українських учених В. Близнюк (V. Blyznyuk), Е. Лібанової (E. Libanova), Л. Лісогор (L. Lisogor), О. Макарової (O. Makarova), В. Новікова (V. Novikov), С. Полякової (S. Polyakova), О. Рогожина (O. Rogozhin), У. Садової (U. Sadova), Л. Ткаченко (L. Tkachenko), Л. Черенко (L. Cherenko) та інших учених. У нових соціально-економічних умовах актуалізуються наукові задачі оцінювання втрат внаслідок зниження рівня трудових доходів більшості населення країни та її регіонів, обумовлених падінням ділової активності, згортанням окремих виробництв, зростанням ризиків незайнятості і безробіття, раптової бідності чи вимушеного переселення.

У сучасних наукових дослідженнях сформовано різні підходи до дослідження та оцінки складних і суперечливих процесів формування, розподілу та використання доходів населення – від їх розгляду як основного джерела відтворення робочої сили і досягнення належного рівня життя, до обґрунтування провідної функціональної ролі в забезпеченні нормального перебігу відтворювальних процесів на рівні регіонів. Доведено, що основні параметри і характеристики, які визначають рівень, динаміку і структуру сукупних доходів населення, є важливими індикаторами виникнення нових соціально-трудова проблем на регіональних ринках праці [1; 10, С. 8–23], головним економічним чинником кінцевого споживання домогосподарств і навіть формування базового демоекономічного стандарту певної території [12, С. 63, 69].

Доходи населення розглядають і досліджують як цілком самостійний об'єкт оподаткування і важливий елемент фінансової системи регіону та його фінансового ринку [4, С. 104; 17, С. 92–94] і як засіб гарантування економічної та соціальної безпеки [7, С. 150–151; 15, С. 98–103]. У зв'язку з цим цілком закономірно основні проблеми і загрози пов'язують зі зниженням сукупних доходів і витрат населення до певної критичної межі, неадекватної змінам реальної вартості життя, на тлі їх інфляційного знецінення, а також ускладненням процесу трансформації доходів у складову інвестиційного капіталу регіонів країни.

Мета статті полягає у визначенні якісних змін у сучасному процесі формування сукупних доходів населення України на регіональному рівні з позиції оцінки співвідношення основних джерел їх утворення як базових у досягненні бажаних орієнтирів рівня життя населення та забезпечення його основних потреб у складних соціально-економічних умовах.

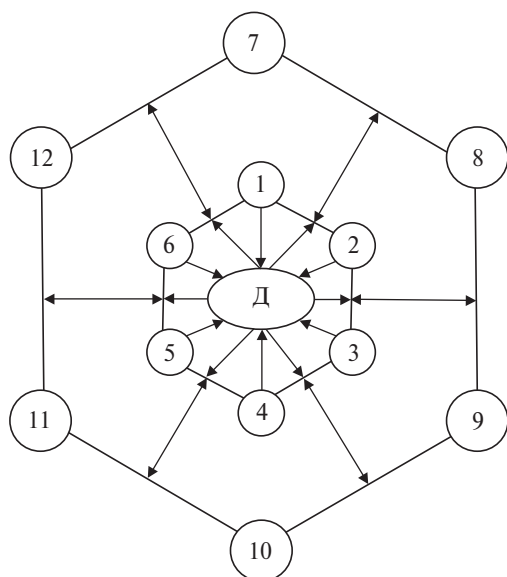
Виклад основного матеріалу. Тривалий процес формування сукупних доходів населення відбувається під впливом дії політичних, економічних та соціальних чинників; він залежить від нагромадженого соціально-економічного потенціалу країни та кожного регіону. Процес формування доходів пов'язаний з широким спектром актуальних проблем – зокрема, порушення його нормального перебігу спричиняє в суспільстві надмірну диференціацію за доходами та бідність, обумовлює зростання обсягів соціальних трансфертів та відповідних бюджетних витрат, покриття яких за складних соціально-економічних умов здійснюється здебільшого через грошо-

ву емісію, що прискорює інфляцію і, відповідно погіршує становище вразливих верств населення. Інший, не менш важливий аспект цієї проблеми, – забезпечення прийняттого рівня міжрегіональної диференціації доходів населення, зайнятого в аналогічних секторах економіки та видах діяльності.

Сучасні наукові трактування процесу формування сукупних доходів населення та змістовного наповнення категорії «дохід» представники різних наукових шкіл подають практично тотожними. Вони виходять з того, що в загальноекономічному розумінні будь-який дохід – це надходження у грошовій або натуральній формі (частина вартості виготовленого суспільного продукту без матеріальних витрат), сформовані внаслідок використання факторів виробництва суб'єктами господарювання [2, С. 218; 5, С. 298; 6, С. 57–60; 13, С. 127; 14; 16, С. 433–434]. Доведено доцільність трактування доходів у широкому розумінні (як усієї сукупності надходжень із різних джерел до населення чи суб'єктів господарювання) та вузькому (як певного потоку грошових надходжень юридичних і фізичних осіб, що формується за одиницю часу) [5, С. 298]. Варто акцентувати увагу на думці акад. НАН України А.А. Чухна, який підкреслював важливість наукового розуміння природи доходу як соціальної оцінки результатів економічної діяльності [18, С. 510].

Залежність між цими взаємопов'язаними процесами формується у конкретному регіональному просторі (рис. 1).

Отже, сучасний процес формування сукупних доходів населення регіонів значною мірою обумовлений трансформаційними змінами у нагромадженому виробничому, інвестиційно-інноваційному, фінансовому і соціальному потенціалах. Рівень їх завершеності – це реальні та потенційні джерела надходження трудових доходів, можливості їх диверсифікації, безпосередньо пов'язаної з продуктивною економічною діяльністю. У зв'язку з цим головна проблема, що набуває загострення і потребує



Д – досягнутий рівень доходів населення; 1 – соціально-трудова стандарти і нормативи; 2 – особиста ініціатива та активність, професійні якості; 3 – соціально-демографічний статус; 4 – сфера докладання праці, оснащеність робочого місця; 5 – рівень реалізації трудового потенціалу; 6 – наявність інших (крім трудових) джерел доходів; 7–12 – потенціали регіону: 7 – природно-ресурсний; 8 – виробничий; 9 – інвестиційний; 10 – інноваційний; 11 – фінансовий; 12 – соціальний

Рис. 1. Формування доходів населення в регіональному просторі

Джерело: розроблено автором.

вирішення саме на регіональному рівні, — це розгалуження та досягнення збалансованості різних джерел, що дає змогу підтримувати динамічну рівновагу цього процесу за умов ринкової нестабільності, можливої втрати вітчизняними товаровиробниками ринків збуту, коливання цін на енергоносії чи інших ринкових негараздів.

У зв'язку з цим реальні економічні можливості збільшення обсягу сукупних доходів населення регіонів ми вбачаємо в реалізації потенціалу комплексного розвитку регіонів, розвитку виробничої та соціальної інфраструктури та раціональному використанні коштів місцевого бюджету. Однак складність практичного вирішення цього завдання полягає в тому, що регіональний механізм формування доходів населення має двоїстий характер — з одного боку, його основні параметри (здебільшого мінімальні) визначаються встановленими державою соціальними гарантіями і підпорядковуються їм, з іншого — він залежить від ресурсної бази, структури економіки регіону, економічної активності населення. Головний виклик у цій сфері обумовлений тим, що сучасна державна регуляторна політика зайнятості та оплати праці, на жаль, не орієнтована на те, щоб створити умови, необхідні для реалізації соціально-економічних можливостей регіонів щодо формування нових джерел трудових доходів населення.

Визначені на державному рівні й централізовано встановлені соціальні гарантії та стандарти (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, співвідношення між оплатою праці різної складності за тарифною системою) по суті «фіксують» низький рівень оплати праці переважної більшості працюючих за наймом у державному секторі економіки, і водночас є орієнтиром для формування невисокого рівня трудових доходів переважної більшості зайнятих у комерційному секторі.

У зв'язку з провідним значенням цих соціальних гарантії для нормального перебігу процесу формування сукупних доходів населення регіонів необхідно наголосити на принципових відмінностях у методології визначення мінімальної заробітної плати в національній економіці та країнах світу. Якщо в Україні в основу її розрахунку покладено прожитковий мінімум на одну працездатну особу, який характеризує рівень задоволення мінімальних споживчих потреб на рівні фізіологічного виживання і тривалий час не переглядається, то в Сполучених Штатах Америки цей стандарт характеризує вартість життя домогосподарства, що складається з двох дорослих людей і двох дітей [11, С. 292)]. Це дає змогу врахувати специфіку відтворення людського потенціалу країни, а відтак забезпечити формування доходів з орієнтацією на гідний рівень життя. Динаміку основних державних гарантії оплати праці країн Євросоюзу протягом 2002–2013 рр. характеризують показники, представлені у табл. 1.

У цьому контексті необхідно зазначити, що в системі державного регулювання оплати праці мінімальну заробітну плату встановлено наразі в переважній більшості країн Європейського Союзу на основі практики галузевих колективних угод, якими охоплено більшість працюючого населення, при цьому зазвичай її рівень не перевищує 50 % від середньої. Важко переоцінити значення державних гарантії оплати праці та практики їх застосування для загального спрямування процесу формування сукупних доходів населення, тим більше за складних соціально-економічних умов, коли частка працівників з найнижчим рівнем оплати праці є значною.

Динамічні зміни та домінуючі тенденції формування доходів відображає структура сукупних ресурсів домогосподарств України (табл. 2), зокрема зростання питомої ваги оплати праці (з 37,1 % у 2000 р. до 50,8 % у 2013 р.) як основного їх джерела для населення країни, переважна більшість якого працює за наймом (80,9 % у 2013 р.) та одержує заробітну платню, що не перевищує 3500 грн (66,5 % зайнятого населення).

Таблиця 1. Динаміка основних стандартів оплати праці країн Євросоюзу у 2003–2013 рр., у євро

| Країни | Погодинна (середня) оплата праці | | Мінімальна заробітна плата в місяць (на початок року) | | Середньорічна заробітна плата | |
|-----------------------------|----------------------------------|-------------|---|--------------|-------------------------------|---------|
| | 2003 | 2013 | 2003 | 2013 | 2003 | 2011 |
| Бельгія | 29,6 | 36,5 | 1163,0 | 1501,8 | 34643,0 | – |
| Болгарія | 1,4 | 4,0 | 56,3 | 158,5 | 1677,8 | 4668,0 |
| Велика Британія | 23,6 | 20,9 | 1063,8 | 1249,9 | 38792,5 | 40045,0 |
| Голландія | 26,5 | 33,0 | 1249,2 | 1469,4 | 36600,0 | 46287,0 |
| Люксембург | 27,0 | 35,7 | 1368,7 | 1874,2 | 39587,0 | – |
| Німеччина | 26,8 | 31,3 | – | – | 37200,0 | 43300,0 |
| Румунія | 1,6 | 4,8 | 71,2 | 157,5 | – | 6146,0 |
| Фінляндія | 24,8 | 31,4 | – | – | 30978,0 | 43848,0 |
| Франція | 27,7 | 34,5 | 1154,3 | 1430,2 | 28847,0 | 36950,0 |
| Швеція | 30,0 | 40,0 | – | – | 32177,4 | 43196,0 |
| Для довідки: Україна | – | 0,65 | 33,5 | 108,8 | – | – |

Джерело: за даними <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Залежно від характеру змін у співвідношенні основних джерел формування сукупних доходів населення регіонів України за 2000–2013 рр. їх можна згрупувати так: з усталеною висхідною динамікою – оплата праці, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, соціальні трансферти; зі значною низхідною динамікою – доходи від продажу сільськогосподарської продукції, одержаної з особистих підсобних господарств, пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг; з відносно стабільною динамікою – доходи від власності, продажу майна, грошова допомога. Проведені міжрегіональні порівняння показали, що у промислових регіонах з розгалуженими економічними зв'язками та територіально мобільною робочою силою частка грошових доходів населення є найвищою, негрошові доходи мають істотне значення здебільшого в регіонах з аграрною спеціалізацією. На цьому тлі зберігаються значні міжрегіональні відмінності у досліджуваних структурах, зокрема за часткою заробітної плати – в промислових регіонах вона є значно вищою (рис. 2).

Закономірно, що в економіці регіонів України з найнижчою часткою заробітної плати в структурі сукупних ресурсів домогосподарств, а саме в Закарпатській (32,6 %), Житомирській (34,1), Тернопільській (36,3), Івано-Франківській (37,8 %) областях відмічається і низький рівень середньомісячної оплати праці – відповідно 2553 грн, 2561, 2359 та 2679 грн (за середнього показника 3265 грн у 2013 р.). Найвищий її рівень досягнуто в економіці регіонів країни, де сформовано структуру зайнятості населення з вагомою часткою промислових видів економічної діяльності, фінансового сектору та державного управління.

Достатньо інформативним для об'єктивної характеристики сучасного процесу формування сукупних доходів населення будь-якої країни є співвідношення динаміки ВВП з реальною і номінальною заробітною платою. В Україні протягом 2000–2013 рр. воно є нестійким (рис. 3).

Таблиця 2. Структура сукупних ресурсів домогосподарств України у 2000–2013 рр., %

| Показники | Роки | | | | | | | | | |
|---|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|
| | 2000 | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 |
| Оплата праці | 37,1 | 46,0 | 48,4 | 50,6 | 49,4 | 47,9 | 47,9 | 49,3 | 50,9 | 50,8 |
| Доходи від підприємництва та самозайнятості | 2,4 | 4,9 | 4,6 | 5,2 | 5,3 | 5,1 | 6,2 | 4,6 | 4,1 | 4,0 |
| Доходи від продажу сільськогосподарської продукції | 5,3 | 4,6 | 3,8 | 3,6 | 3,3 | 2,9 | 3,4 | 3,2 | 2,9 | 2,8 |
| Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії | 15,9 | 24,0 | 23,7 | 23,0 | 23,1 | 26,0 | 25,9 | 25,5 | 27,1 | 27,2 |
| Грошова допомога та інші доходи | 7,4 | 6,9 | 7,1 | 6,6 | 6,8 | 6,6 | 6,7 | 7,3 | 6,6 | 6,6 |
| Грошові доходи | 68,1 | 86,4 | 87,6 | 89,0 | 87,9 | 88,5 | 90,1 | 89,9 | 91,6 | 91,4 |
| Вартість спожитої продукції з підсобного господарства та від самозаготівель | 17,1 | 6,0 | 5,4 | 4,8 | 4,0 | 4,6 | 4,8 | 4,5 | 3,6 | 3,8 |
| Пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг | 2,9 | 0,5 | 0,6 | 0,7 | 0,5 | 0,6 | 0,5 | 0,6 | 0,5 | 0,5 |
| Інші негрошові надходження | 6,0 | 2,6 | 2,2 | 1,9 | 1,7 | 2,2 | 2,0 | 1,9 | 1,8 | 1,7 |
| Негрошові доходи | 26,0 | 9,1 | 8,2 | 7,4 | 6,2 | 7,4 | 7,3 | 7,0 | 5,9 | 6,0 |
| Залучені ресурси (заощадження, позики, повернені борги) | 5,9 | 4,5 | 4,2 | 3,6 | 5,9 | 4,1 | 2,6 | 3,1 | 2,5 | 2,6 |
| Сукупні ресурси | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 | 100,0 |

Джерело: [3].

Спостерігається уповільнення темпів зростання як номінальної, так і реальної заробітної плати протягом тривалого часу за збереження її низького абсолютного рівня, хоча ці темпи і перевищують аналогічні показники зміни обсягів валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу.

У структурі сукупних ресурсів домогосподарств України протягом 2000–2013 рр. істотно зросла питома вага доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості (у 1,7 раза), хоча і зазнала впливу кризових явищ 2008–2010 рр. та залишилась низькою відносно аналогічних показників європейських країн. Внаслідок певних кроків з дерегуляції економіки та реформування умов ведення бізнесу Україна підвищила рейтингові позиції у Doing Business і у червні 2014 року посіла 96 місце серед 189 країн

світу за загальним індексом ведення бізнесу [19], увійшовши до числа країн – активних реформаторів бізнес-середовища. Основні перешкоди на шляху досягнення покращень експерти пов'язують усе-таки зі складністю оподаткування.

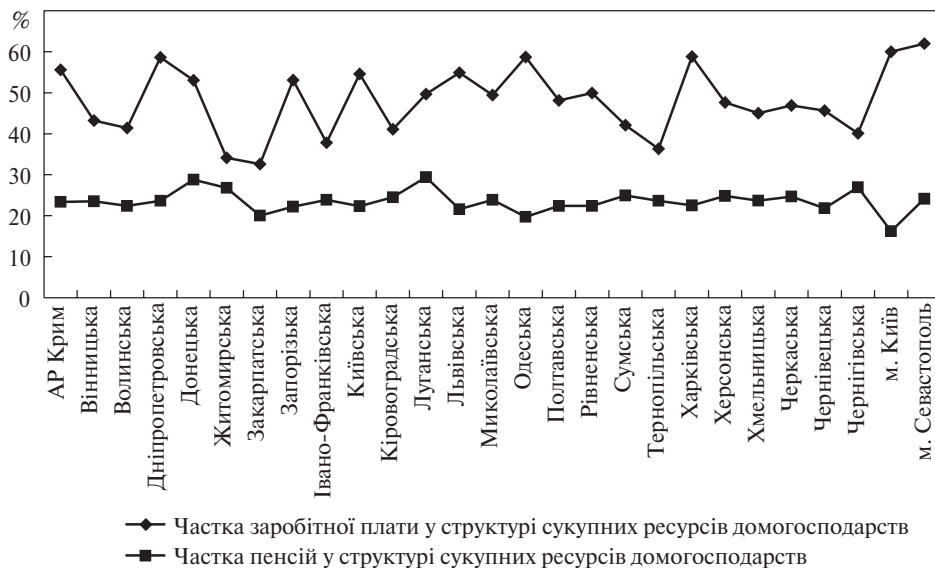


Рис. 2. Частка заробітної плати і пенсій у структурі сукупних ресурсів домогосподарств регіонів України, 2013 р., %

Джерело: [3].

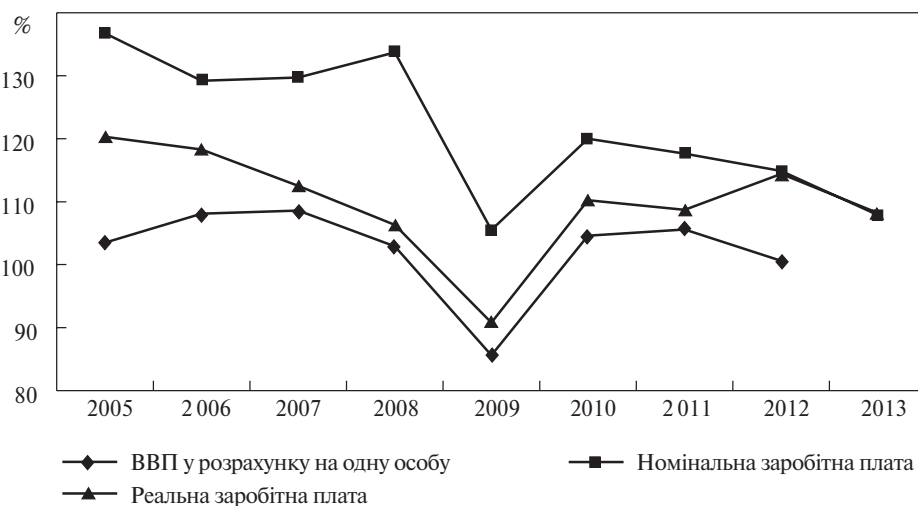


Рис. 3. Динаміка ВВП України у розрахунку на одну особу та середньої заробітної плати, 2005-2013 р., % до попереднього року

Джерело: за даними <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 3. **Грошові перекази в Україну, 2007–2014 рр., млн дол. США**

| Показники | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 9 міс. 2014 |
|-------------------------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|----------------|
| Усього | 4922 | 6177 | 5370 | 5862 | 7019 | 7526 | 8537 | 5105 |
| <i>За каналами надходження</i> | | | | | | | | |
| Через коррахунки банків | 2818 | 3275 | 2832 | 2959 | 3252 | 3278 | 3293 | 1813 |
| Через міжнародні платіжні системи | 1458 | 2097 | 1825 | 2126 | 2804 | 3213 | 4084 | 2600 |
| Неформальними шляхами | 646 | 805 | 713 | 777 | 963 | 1035 | 1160 | 692 |
| <i>За джерелами формування</i> | | | | | | | | |
| Оплата праці (без податків) | 1842 | 3024 | 2855 | 3373 | 4022 | 4619 | 5662 | 3358 |
| Приватні трансферти, у т. ч. | 3080 | 3153 | 2515 | 2489 | 2997 | 2911 | 2885 | 1747 |
| грошові перекази робітників | 2292 | 2140 | 1643 | 1560 | 1890 | 1749 | 1531 | 929 |
| інші приватні трансферти | 788 | 1013 | 872 | 929 | 1107 | 1158 | 1354 | 818 |
| Обсяги грошових переказів, % до ВВП | 3,4 | 3,4 | 4,6 | 4,3 | 4,3 | 4,3 | 4,7 | 5,0 |

Джерело: за даними <http://www.bank.gov.ua/>

Доречно зазначити, що в європейських країнах діє значно менша кількість податкових платежів, зокрема у Швеції їх лише два, Норвегії – чотири, країнах Балтії та Франції – сім платежів [8, С. 49, 101]. Можна очікувати, що передбачені урядом зміни в державному регулюванні податкової сфери з часом позитивно вплинуть на формування сукупних доходів населення, зайнятого в національній економіці. Наразі значна частка доходів формується поза межами вітчизняного ринку праці, а грошові перекази в Україну за останні роки зростають і становлять 5 % до ВВП (табл. 3).

Важливим індикатором досліджуваного процесу є співвідношення мінімальної та середньої заробітної плати (індекс Кейтця), значення якого за рекомендаціями міжнародних організацій повинно знаходитись в діапазоні 50–60 % [11, С. 215]. Проведені за даними 2013 р. розрахунки показали, що його значення змінюються в діапазоні від 24,3 % (м. Київ) до 51,6 % (Тернопільська обл.) (рис. 4). Це регіони, відповідно, з найвищим рівнем оплати праці і найнижчим, який залишається недостатнім для задоволення першочергових потреб громадян у зв'язку зі зростанням споживчих цін, неефективною індексацією доходів, поширенням неповної зайнятості.

Доводиться визнати, що недостатній рівень диверсифікації структури сукупних доходів населення України з низькою часткою пасивних доходів обумовлює загострення ще однієї проблеми, а саме – високої залежності їх абсолютної величини від найманої праці. Внаслідок цього у 2013 р. в економіці України частка населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, становила 11,4 % і скоротилась лише на 0,7 відсоткових пунктів порівняно з 2012 роком; при цьому в окремих областях, а саме у Волинській, Рівненській, Тернопільській областях середні значення значно перевищено (рис. 5).

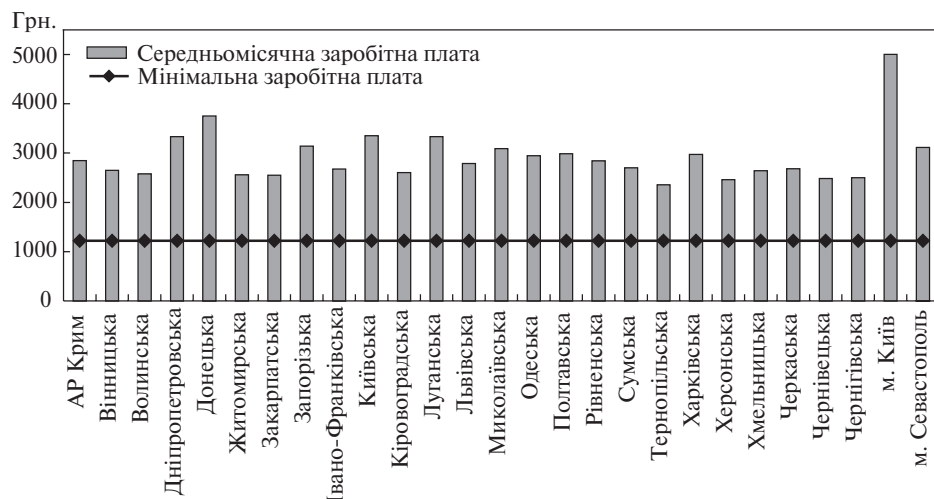


Рис. 4. Середньомісячна і мінімальна заробітна плата в економіці регіонів України, грн, 2013 р.

Джерело: за даними <http://www.ukrstat.gov.ua>

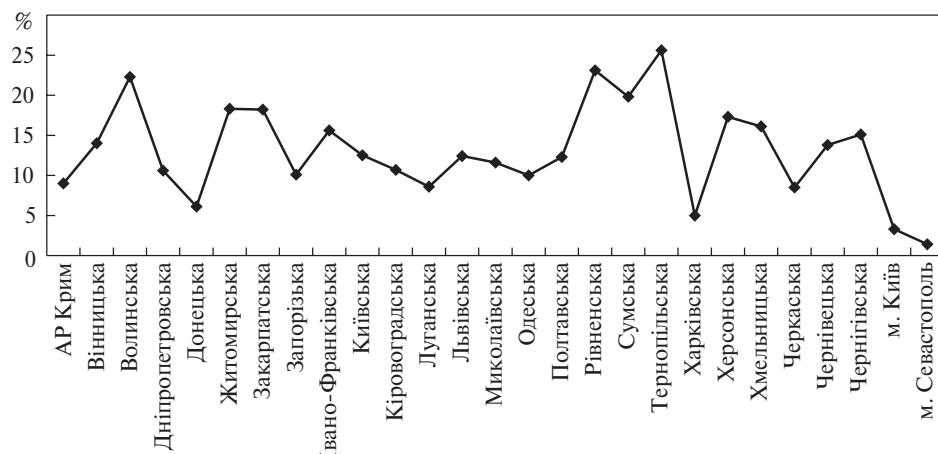


Рис. 5. Питома вага населення регіонів України з грошовими доходами, нижчими за прожитковий мінімум, 2013 р., %

Джерело: [3].

За досягнутим рівнем сукупних доходів (4485,6 тис грн на одне домогосподарство у 2013 р.), заробітної плати та соціальних трансфертів населення регіонів України залишається бідним, з примітивною структурою споживання, орієнтованого здебільшого на задоволення першочергових потреб фізіологічного виживання. Зрозуміло, що абсолютна величина одержаних домогосподарствами доходів неспівмірна з аналогічними показниками домогосподарств європейських країн (табл. 4).

Таблиця 4. Чистий (еквівалентний) дохід домогосподарств європейських країн, 2005–2013 рр., тис. євро на рік

| Країни | 2005 | 2006 | 2007 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 |
|-----------------|------------|------------|------------|------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Норвегія | 25,69 | 28,41 | 28,93 | 31,79 | 33,73 | 32,42 | 36,48 | 40,13 | 42,94 |
| Швеція | 17,50 | 17,99 | 18,85 | 20,57 | 21,23 | 19,73 | 22,50 | 24,64 | 26,41 |
| Великобританія | 18,55 | 19,40 | 21,14 | 18,77 | 16,27 | 17,11 | 17,14 | 19,17 | 18,69 |
| Франція | 15,94 | 16,23 | 16,46 | 18,90 | 19,66 | 19,96 | 20,01 | 20,61 | 20,95 |
| Німеччина | 16,40 | 15,65 | 17,77 | 18,30 | 18,59 | 18,80 | 19,04 | 19,59 | 19,55 |
| Греція | 9,40 | 9,83 | 10,08 | 10,80 | 11,53 | 11,96 | 10,99 | 9,46 | 8,38 |
| Словаччина | 2,83 | 3,31 | 3,97 | 4,79 | 5,67 | 6,12 | 6,31 | 6,93 | 6,74 |
| Польща | 2,53 | 3,11 | 3,50 | 4,15 | 5,09 | 4,40 | 5,03 | 5,06 | 5,17 |
| Латвія | 2,20 | 2,55 | 3,40 | 4,75 | 5,36 | 4,47 | 4,16 | 4,44 | 4,70 |
| Болгарія | – | 1,38 | 1,48 | 2,18 | 2,83 | 3,02 | 2,91 | 2,86 | 2,92 |
| Для довідки: | | | | | | | | | |
| Україна* | 1,1 | 1,4 | 1,6 | 2,0 | 1,50 | 1,81 | 1,91 | 2,23 | 2,32 |

* сукупний еквівалентний дохід

Джерело: за даними http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di04&lang=en

Висновки. Проведені дослідження показали, що за умов соціально-економічної нестабільності власне процес формування доходів населення, що розглядається на регіональному рівні, поступово набуває специфічних ознак, які свідчать про нагромадження значного потенціалу проблем у цій сфері. Це посилення залежності абсолютної величини доходів від централізовано встановлених державних гарантій оплати праці на рівні, що, на жаль, не забезпечують гідного рівня життя; своєрідна «консервація» недостатньо диверсифікованої структури сукупних доходів, що характеризується низькою часткою пасивних надходжень; відсутність для економічно активного населення переважної більшості регіонів країни інших (крім оплати праці за наймом) джерел формування трудових доходів; збереження протягом тривалого часу вагомим значення негрошових форм доходів для населення регіонів аграрної спеціалізації; зростання загальних обсягів грошових переказів в Україну через ускладнення соціально-економічної ситуації; неспівмірність доходів українських та європейських домогосподарств. Виходячи з цього, можна стверджувати, що регіональний механізм формування сукупних доходів населення України та її регіонів потребує істотної модернізації, насамперед у частині визначення напрямів і конкретних шляхів диверсифікації основних джерел формування доходів населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк В.В. Перспективи розвитку соціально-трудової сфери України / В.В. Близнюк // Pro-sorop. Europejskie Studia Spoleczno-Humanistyczne. – 2012. – № 2. – С. 87–102.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Книжный мир, 2007. – 860 с.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році: стат. зб. – К. : Державний комітет статистики України, 2014. – 380 с.

4. Данилишин Б.М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, М.І. Фашевський. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 572 с.
5. Економічна теорія: політекономія : підручник / [за ред. В.Д. Базилевича]. – [2-ге вид.]. – К. : Знання-Прес, 2008. – 581 с.
6. Заяць В.С. Міжрегіональна асиметрія формування доходів населення України, їх диференціація та резерви зростання // Економіка і регіон. – 2009. – № 2 (21). – С. 57–60.
7. Коваленко М.А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації / М.А. Коваленко, І.І. Нагорна, Б.В. Сіленков. – К. : Олді-плюс, 2006. – 444 с.
8. Краус Н.М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання : монографія. – Полтава : Дивосвіт, 2014. – 148 с.
9. Нерівні можливості дітей в Україні: аналіз та рекомендації для політики / [Л.М. Черенко, С.В. Полякова, В.С. Шишкін та ін.] / ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України, ЮНІСЕФ, Український центр соціальних реформ. – К., 2011. – 47 с.
10. Лич В.М. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення. – [В.М. Лич, І.К. Бондар, Т.А. Заяць]. – К. : КНУБА, 2009. – 223 с.
11. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики / за ред. Е.М. Лібанової; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – К., 2014. – С. 215.
12. Рогожин О.Г. Економічні механізми міграцій та природного відтворення населення: концепція демоекономічної ніші / Рогожин О.Г. // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1 (11). – С. 61–70.
13. Румянцева Е.Е. Новая экономическая энциклопедия / Е.Е. Румянцева. – М. : ИНФРА, 2005. – 724 с.
14. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи [С.І.Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко та ін.]. – К. : Брама-Україна, 2006. – 618 с.
15. Сундук А.М. Регіональний вимір економічної безпеки України / А.М. Сундук. – К. : Логос, 2007. – 182 с.
16. Трансформаційна економіка: навч. посіб. / [В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев, І.Й. Малий та ін.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 612 с.
17. Федоренко В.Г. Інвестознавство : підручник / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко; за ред. В.Г. Федоренка. – К. : МАУП, 2000. – 408 с.
18. Чухно А.А. Основи економічної теорії / А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко. – К. : Вища школа, 2001. – 606 с.
19. Рейтинг благоприятности условий ведения бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian.doingbusiness.org/rankings>

REFERENCES

1. Blyznyuk, V.V. (2012). Perspektyvy rozvytku sotsial'no-trudovoyi sfery Ukrayiny [Development prospects of social-labor sphere of Ukraine]. *Prosopon. Europejskie Studia Spoteczno-Humanistyczne*, 2, 87-102 [in Ukrainian].
2. Borysov, A.V. (2007). *Bolshoy ekonomichesky slovar [Great Dictionary of Economics]*. Moskva: Knyzhnyy myr [in Russian].
3. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrayiny u 2013 rotsi: stat. zb. [Costs and resources of households in Ukraine 2013: stat. yearbook]*. (2014). State Statistics service of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
4. Danylyshyn, B. M., Chernyuk, L. H. & Fashchev's'kyy, M. I. (2007). *Prostorova orhanizatsiya produktyvnykh syl Ukrayiny: mezo- ta mikrorehional'nyy riven'* [The spatial organization of the productive forces of Ukraine: meso and microregional level]. Vinnytsya: Knyha-Veha [in Ukrainian].
5. Bazylevych, V.D. (Ed). (2008). *Economic theory: political economy*. Kyiv: Znannya-Pris [in Ukrainian].
6. Zayats'. V.S. (2009). Mizhreghionalna asymetriya formuvannya dokhodiv naseleण्या Ukrayiny, yikh dyferentsiatsiya ta rezervy zrostannya [Interregional asymmetry of income of the population of Ukraine, differentiation and reserves to growth]. *Ekonomika i rehion. - Economic and region*, 2(21), 57-60 [in Ukrainian].

7. Kovalenko, M.A., Nahorna, I.I. & Silenkov, B.V. (2006). *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu rehionu: sutnist' ta mekhanizm realizatsiyi. [Managing the economic security of the region: the nature and mechanism of implementation].* Kyiv: Oldi-plyus [in Ukrainian].
8. Kraus, N.M. (2014). *Determinanty tin'ovoyi ekonomiky v innovatsiynykh umovakh hospodaryuvannya: monohrafiya [Determinants of the shadow economy in terms of innovation management].* Poltava: Dyvosvit [in Ukrainian].
9. Cheren'ko, L.M., Polyakova, S.V., Shyshkin, V.S. (2011). *Nerivni mozhyvosti ditey v Ukraini: analiz ta rekomendatsiyi dlya polityky [Unequal opportunities of children in Ukraine: analysis and recommendations for policy].* Kyiv: IDSD im. Ptukhy NANU, YuNISEF, Ukrayins'ky tsestr sotsial'nykh reform [in Ukrainian].
10. Lych, V.M., Bondar, I.K., Zayats', T.A. (2009). *Lyuds'ky kapital Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy vidtvorennya [Human capital of Ukraine: state, problems and prospects playback].* Kyiv: KNUBA [in Ukrainian].
11. Revko, A.M. (2014). Kupivel'na spromozhnist' zarobitnoyi platy yak bazys rozvytku lyuds'koho potentsialu [The purchasing power of wages as the basis of human development]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 3, 290-294 [in Ukrainian].
12. Rohozhyn, O.H. (2009). Ekonomichni mekhanizmy mihratsiy ta pryrodnoho vidtvorennya naseleння: kontseptsiya demoekonomichnoyi nishi [Economic mechanisms of migration and natural reproduction: the concept of demo-economic niche]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika. – Demography and social economy*, 1(11), 61-70 [in Ukrainian].
13. Rumyantseva, E. E. (2005). *Novaya ekonomicheskaya entsyklopedyya [New economic encyclopedia].* Moskva: YNFRA [in Russian].
14. Bandur, S.I., Zayats', T.A., Kutsenko, V.I. (2006). *Sotsial'nyy rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsiyi ta perspektyvy [Social development in Ukraine: modern transformation and prospects].* Kyiv: Brama-Ukrayina [in Ukrainian].
15. Sunduk, A.M. (2007). *Rehional'nyy vymir ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Regional dimension of economic security of Ukraine].* Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
16. Savchuk, V.S., Zaytsev, Yu.K. & Malyy, I.Y. (2000). *Transformatsiyina ekonomika: navch. posib. [Transformational economy: teach. guidances].* Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
17. Fedorenko, V.H., Hoyko, A.F. (2000). *Investoznavstvo: pidruchnyk [Investment: textbook].* Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
18. Chukhno, A.A., Yeshchenko, P.S. & Klymko, H.N. (2001). *Osnovy ekonomichnoyi teorii [Basics of economic theory].* Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
19. Reytynh blahopryyatnosti uslovy vedenyya byznesa [Ease of Doing Business Rank]. Retrieved from: <http://russian.doingbusiness.org/rankings> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 23.02.2015.